

TÜRÜK

2021, Yıl/Year: 9, Sayı/Issue: 24, ISSN: 2147-8872

TÜRÜK Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi

TURUK International Language, Literature and Folklore Researches Journal

Geliş Tarihi / *Date of Received*: 26.02.2021

Kabul Tarihi / *Date of Accepted*: 31.03.2021

Sayfa / *Page*: 164-172

Research Article / Araştırma Makalesi

Yazar / *Writer*:

Arş. Gör. Dr. Bedriye Gülay Açar

Sakarya Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı
Bölümü

bgacar@sakarya.edu.tr

XVI. YÜZYIL ŞÂRİHLERİNDEN SÛDÎ-İ BOSNEVÎ'NİN ŞERH-İ BOSTÂN'DA FARŞÇAYA DAİR GÖRÜŞLERİ*

Öz

Türkler ve Farslar arasındaki tarihî, sosyal, siyasi, dinî ve ticari ilişki hem her iki dilin birbirinden etkilenmesine yol açmış hem de Türklerin Farsçayı, Farsların da Türkçeyi öğrenmelerini zaruri kılmıştır. Bu ihtiyacın giderilmesi için, tabii olarak, çeşitli eserler kaleme alınmıştır. Edebî şerhler bu eserlerdendir, dil öğreniminde ve öğretiminde önemli bir yere sahiptir. Sûdî-i Bosnevî de (ö. 1008/1599-1600) edebî şerhler kaleme alan şârihlerden biridir. *Hâfız Divanı*, *Gülistân* ve *Bostân* gibi Fars edebiyatı klasikleri üzerine şerhler yazan Sûdî-i Bosnevî, şerhlerinde kelime anlamı ve tercüme vermekle yetinmemiş, gerekli gördüğü yerlerde Farsçaya dair görüşlerini de belirtmiştir. Ortaya koyduğu eserleriyle Farsçaya hâkimiyetini ispatlayan ve şerh alanında bir otorite olarak kabul edilen Sûdî-i Bosnevî'nin Farsçaya dair görüşleri büyük bir önem arz etmektedir. Bu çalışmada, Sûdî-i Bosnevî'nin son eseri *Şerh-i Bostân*'da bulunan Farsçaya dair görüşleri ele alınmıştır. Bunlar; imla hususiyetleri, şekil bilgisi, fiil kökleri ve gövdelerine dair görüşler ve Farsçaya dair diğer görüşler başlıkları ile sınıflandırılmış, her görüş uygun başlık altında izah edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Farsça, İmla, Dil bilgisi, Sûdî-i Bosnevî, *Şerh-i Bostân*

* Bu çalışma yazarın "16. Yüzyıl Şârihlerinden Sûdî-i Bosnevî ve Şerh-i Bostân'ı (İnceleme-Tenkitli Metin)" adlı yayımlanmamış doktora tezinden üretilmiştir.

VIEWS OF AN XVI. CENTURY COMMENTATOR SÛDÎ-İ BOSNEVÎ IN HIS *ŞERH-İ BOSTÂN* REGARDING PERSIAN

Abstract

The historical, social, political, religious and commercial relationship between Turks and Persians caused both languages to be influenced by each other and necessitated Turks to learn Persian and Persians to learn Turkish. Naturally, various works were written to fulfil this need. Literary commentaries are among these works and have an important place in language learning and teaching. Sûdî-i Bosnevî (d.1008/1599-1600) is one of the commentators who wrote literary commentaries. Sûdî-i Bosnevî, who wrote commentaries on Persian literature classics such as Hâfız Divanı, Gülistân and Bostân, did not only give word meanings and translations in his commentaries but also expressed his views on Persian where he deemed necessary. The views about Persian of Sûdî-i Bosnevî, who is considered as an authority in the field of commentation and who proved his command of Persian language with his works, are of great importance. In this study, Sûdî-i Bosnevî's views on Persian that appear in his last work *Şerh-i Bostân* are examined. These views are classified under the headings of orthographic features, morphology, views on verb roots and stems, and other views about Persian; each view is explicated under the appropriate heading.

Keywords: Persian, Orthography, Grammar, Sûdî-i Bosnevî, *Şerh-i Bostân*

Giriş

Türkçe ve Farsça arasındaki ilişki, bu dilleri konuşan iki milletin arasındaki ilişkiye bağlı olarak oldukça eski ve köklüdür. Tarihin çeşitli dönemlerinde bazen yan yana bazen beraber yaşayan; savaşlarda karşı karşıya gelen ama ticarete birbirini destekleyen; kabul ettikleri dinin etrafında ortak bir medeniyet inşa etmeyi başaran Türkler ve Farmlar, bu iç içe geçmişliğin zaruri neticesinde birbirlerinin dillerini ve kültürlerini öğrenme hususuna kayıtsız kalamamışlardır. Üstelik Türkçede Farsçadan, Farsçada da Türkçeden pek çok alıntı kelime mevcuttur. Bununla birlikte bu etkileşim basit bir kelime alışverişinin çok daha ötesindedir. Türkçe ve Farsça arasında anlam kopyalamasına kadar varan yollarla elde edilen müşterek deyim ve atasözleri vardır. Deyimler ve atasözleri, bir milletin hayatı, dünyayı ve medeniyeti algılayışının izlerini taşır. Her birinin arka planında o milletin tarihî serüveninin yükleri ve kültür kodları mevcuttur. Dolayısıyla herhangi bir eylem ve olayı karşılayan deyim ve atasözlerinin başka bir dile aynen çevirisi, çoğu kez anlamsız bir ibare yığını olarak gözükebilmektedir. Türkçe ve Farsçadaki mevcut müşterek deyim ve atasözleriye bize bu iki milletin yakınlık derecesine dair yeterli ipucunu vermektedir (Kartal 2016: 61).Yine, farklı dil ailelerinden olmalarına rağmen birbirlerinin sentaksları üzerindeki tesirleri de bu yakınlığın başka bir yansıması olarak izah edilebilir. Tüm bunlar çerçevesinde ve tarihî seyri göz önünde bulundurarak Türklerin Farsçaya, Farmların Türkçeye olan rağbetlerini kimi zaman entelektüel bir yönelim, kimi zaman da zaruri bir ihtiyaç olarak yorumlamak mümkündür.

Dil öğrenimi ve öğretiminde önemli bir kaynak hüviyetine sahip olan edebî şerhler, tercümenin yanı sıra kaynak metne dair ihtiva ettikleri dil bilgisi hususiyetleriyle de okuyucunun

teorik bilgiyi pratikle desteklemesine uygun bir zemin hazırlamıştır. Her şerh metni belirli bir usul ve teknikle kaleme alınmadığı için hepsinin bu katkıyı sağladığını söylemek mümkün değildir. XVI. yüzyıl şârihlerinden olan; *Hâfız Divanı*, *Gülistân* ve *Bostân* gibi Farsça edebî eserler üzerine kaleme aldığı Türkçe şerhlerle tanınan Sûdî-i Bosnevî¹, kaynak metinleri şerh ederken sadece kelimelerin anlamları ve tercüme üzerinde durmakla yetinmemiş, Farsça ile ilgili önemli bulduğu noktalarda da fikirlerini beyan etmiştir.

Şerh-i Bostân, Sûdî-i Bosnevî'nin, Sa'dî-i Şîrâzî'nin *Bostân* isimli mesnevisine yazdığı şerhtir. 2 Şevval 1006/8 Mayıs 1598 tarihinde tamamlanan bu şerh, şârihin kaleme aldığı son eserdir. Eserin Farsçaya tercüme edilmesi, *Şerh-i Bostân*'a gösterilen rağbetin ve öneminin ispatıdır (Hoca 1980: 26). Sûdî-i Bosnevî, eserinde kaynak metnin beytini verip ardından kelimeleri teker teker açıklamış, manalarını verdikten sonra gerekli gördüğü yerlerde imla veya dil bilgisi hususiyetlerine dair izahlarda bulunmuş; kimi zaman kendisinden önce *Bostân*'ı şerh eden Sürûrî ve Şem'î'yi eleştirmiş; bazı yerlerde edebî, tarihî ve coğrafi bilgiler vermiş; nihayetinde “mahsûl-i beyt” diyerek beytin tercümesini yazmıştır. Bu çalışmada, Sûdî-i Bosnevî'nin *Şerh-i Bostân*'ında yer alan Farsçaya dair görüşleri; imla hususiyetleri, şekil bilgisi, fiil kökleri ve gövdelerine dair görüşler ve Farsçaya dair diğer görüşler başlıkları altında incelenecektir.

1. İmla Hususiyetleri

Sûdî-i Bosnevî *Şerh-i Bostân*'da yeri geldikçe hem Farsça isim ve fiillerin hem de Arapçadan Farsçaya geçmiş kelimelerin imlaları ile ilgili çeşitli bilgiler verir. Bunları kimi zaman şerh ettiği beyitteki bir kelimeyi tahlil ederken kimi zaman da Sürûrî ve Şem'î'nin görüşlerini eleştirirken dile getirir. Bazı noktalara dikkat çekmek için, daha önce verdiği bir bilgiyi tekrarlamaktan da geri durmaz.

Farsçada çokluk eki “âñ” ve “hâ”dır. İstisnaları olmakla birlikte “âñ” canlı varlıklara delalet eden isimleri, “hâ” eşyaya delalet eden isimleri çoğul yapar (Şahinoğlu 1997: 53). Sûdî-i Bosnevî çokluk eklerini izah ederken, lâle ve jâle gibi hâ-yı resmiyye ile biten kelimelere “hâ” çokluk eki getirildiğinde hâ-yı resmiyyenin yazılmadığını söyler:

“Ma'lûm ola ki Fârsîde esmâ-yı cevâmid iki vechle cem'lenür: Zevî'l-'ukûlden ise elif ve nûn ile pâdişâhân gibi, gayrıdan ise hâ ve elifle lâlehâ ve jâlehâ gibi ve bunun gibi esmâda hâlet-i cem'de hâ-yı resmî kitâbet olunmaz, belki yerinde edât-ı cem' kitâbet olunur.” (Açar 2018: 81)

Farsçada genel olumsuzluk eki “ne”dir. Bu ek, fiil çekimlerinde de masdarların, ism-i fâ'illerin ve ism-i mef'ûllerin önüne getirildiğinde de kelimeyle bitişir ve hâ-yı resmiyye düşer. Bununla birlikte bu ek isim soylu kelimelerle ve fiilden türetilen isimlerle kullanılacağı zaman hâ-yı resmiyye sabit kalır:

“Ne nûnun fethi ve hâ-yı resmîyle harf-i nefydür ki kelimenün evâ'iline dâhil olur, nefy-i hükm kasd olunan makâmâtında muttasıl yazılır. Meselâ ef'âl ve masâdır ve esmâ-yı fevâ'il ve mefâ'il evâ'ilinde: Nedânist ve nedâned ve nedânisten ve nedânende ve nedâniste. Ammâ esmâ-yı

¹ Hayatı için bk. Bedriye Gülay Açar, “Sûdî-i Bosnevî'nin Ölüm Tarihi Meselesi”, *Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi*, II/4, 2016, 185-196.

cevâhir ve esmâ-yı masâdırda ve esmâ-yı zamân u mekân ve nu'ût ve mübâlaga sîgalarında münfasıl bir hâ-yı resmîyle kitâbet olunur.” (Açar 2018: 81)

Farsça kelimelerde elif, vâv ve yâ ünlülerinden herhangi birinden sonra hâ-yı resmiyye geliyorsa, bazı durumlarda (vezin veya kafiye tasarrufu vb.) elif, vâv veya yâ (şâh-şeh, enbûh-enbuh, dîh-dih vb.); bazı durumlarda hâ-yı resmiyye (şâh-şâ, giyâh-giyâ, güvâh-güvâ vb.) hazfedilebilir (Şahinoğlu 1997: 18).

“Güneh kâf-ı ‘Acemün zammı ve hâ-yı asliyye ile günâhdan muhaffedür ki yazık ma'nâsınadır, ‘Arabca cünâh dirler *cîmün* zammıyla. Ma'lûm ola ki kelimeye elif ve vâv'dan ve yâdan sonra hâ-yı aslî olsa isbâtı ve iskâtı câ'izdür. Meselâ şâh ve şeh ve enbûh ve enbuh ve dîh ve dih dir.” (Açar 2018: 82)

“Ma'lûm ola ki bu dilde kelimenün âhinde hâ-yı aslî olsa, anı isbât ve iskât câ'izdür *elifden* sonra olsa, meselâ şâh ve şâ ve giyâh ve giyâ ve güvâh ve güvâ dirler.” (Açar 2018: 967)

Sûdî-i Bosnevî, fiillerden önce gelen ve te'kîd işlevi bulunan “bâ” ekinin meksûr okunduğunu, onu mazmûm telaffuz edenlerin köylü olduğunu söyler. Buna göre “bügrîzed” yanlış telaffuzdur, doğrusu “bigrîzed”dir:

“Bigrîzed bâ harf-i te'kîd. Ma'lûm ola ki ef'âl evâ'ilinde vâki' olan *bâ*ları zurefâ-yı ‘Acem meksûr okurlar, ammâ rûstâyîleri mazmûm.” (Açar 2018: 86)

Sûdî-i Bosnevî, Farsça bir yapım eki olan “gâr”ın başındaki kâfin mutlak surette kâf-ı Acemî olması gerektiğini defalarca zikreder. Buna göre doğru telaffuz “nikûgâr”, “cefâgâr”, “günâhgâr”dır:

“Nikûgâr[a] izâfeti beyâniyyedür. Gârda kıyâs kâf-ı ‘Acemî olmakdur, zîrâ kâf-ı ‘Arabla olunca kârîdenden olur ki ekmek ya'nî tohm saçmak ma'nâsına olur, bu ise mahalle münâsib degildir.” (Açar 2018: 95)

Sûdî-i Bosnevî, “biderred” örneği üzerinden giderek Farsçada şeddeli okunuşun olmadığını, bu örneğin vezin zaruretiyle bu şekle girdiğini söyler. Bununla birlikte Reşîdüddîn-i Vatvât'ın da *Risâle-i Arûz* isimli eserinde bu meseleyi ele aldığı ifade eder. Buna göre Farsça hürrem ve ferruh kelimelerindeki şeddeli okunuş, bir istisna olarak sık kullanımdan meydana gelmiştir:

“Biderred bâ harf-i te'kîd, derred *dâ*lun fethi ve kesriyle ve *rânun* fethiyle fi'l-i muzârî'-i müfred-i gâ'ibdür, derîdenden yırtmak ma'nâsına, ‘Arabca hark dirler hâ-yı mu'ceme ile, *râda* teşdîd zarûret-i vezniçündür, zîrâ lügatlerinde teşdîd olmaz. Niteki Reşîdüddîn Vatvât '*Arûz*ında tasrîh buyurmuşdur ve hürrem ve ferruhla su'âl îrâd idüp cevâb buyurmuşdur ki teşdîd kesret-i isti'mâlden nâşîdür.” (Açar 2018: 109)

Sûdî-i Bosnevî, Arapçadan Farsçaya geçmiş kelimelerdeki elif-i maksûrelerin Farsçada yâ ile okunduğunu, buna göre Arapça dünyâ kelimesinin Farsçadaki telaffuzunun dünyî olduğunu söyler. Yine Arapça tefe'ül ve tefâ'ül vezinlerindeki nâkıs masterların sonunun Arapçada meksûr, Farsçada ise meftûh okunduğunu belirtir. Buna göre Arapçada “temennî” şeklinde telaffuz edilen kelime, Farsçada “temennâ” şeklinde telaffuz edilmektedir:

“Dünyî, bir kelimenün ki âhiri elif ola, ‘Acem *elifün* mâ-kablini meksûr ider elif *yâya* münkalib olmagiçün, Mûsâya Mûsî ve ‘Îsâya ‘Îsî ve dünyâyâ dünyî dirler.” (Açar 2018: 115)

“Ma’lûm ola ki tefe’ül ve tefâ’ül bâblarınun nâkıslarından masdarlarun âhirinün mâ-kablini ‘Arab meksûr okur temennî ve takâzî dir, ammâ ‘Acem mâ-kablini meftûh idüp lâmü’l-fi’li elife kalb idüp temennâ ve takâzâ dir.” (Açar 2018: 288)

Sûdî-i Bosnevî, Arapça “ey” nida harfinin Farsçada meksûr okunarak “iy” şeklinde telaffuz edildiğini söyler:

“Ey *hemzenün* fethiyle ‘Arabîde harf-i nidâdur ve kesriyle Fârsîde.” (Açar 2018: 125)

Farsçada bir kelimenin sonundaki elif ve vâv harfleri uzun ünlü olan â ve û seslerini karşılıyorsa, bunlardan sonra aslında hafzedilmiş bir yâ bulunmaktadır: Gedây-gedâ, mûy-mû vb. Sûdî-i Bosnevî bu yâ harfinin izafetlerde mutlaka ortaya çıktığını, izafet hâli dışında sabit olmasının ya da hafzedilmesinin, kafiye gibi zaruri durumlar bulunmadıkça, belli bir kurala bağlı olmadığını ifade eder:

“Mûy *yây*la ve *yâsuz* kıl dimekdür. Ma’lûm ola ki her kelimenün âhiri elif veyâ vâv ola ve mâ-kablinün hareketi kendi cinsinden ola, bunlardan sonra bir yâ mukarrerdür, nihâyeti gâh sâbit olur ve gâh sâkıt.” (Açar 2018: 118-119)

“Ma’lûm ola ki kelimenün âhiri elif veyâ vâv olsa bunlardan sonra bir yâ mukarrerdür, hâlet-i izâfette isbâtı lâzımdur [ammâ gayrısında gâh sâbit] ve gâh sâkıt [olur], bunda kâfiye için isbâtı lâzımdur.” (Açar 2018: 242)

Sûdî-i Bosnevî, eklerle ilgili bilgi verirken bugün bile karıştırılan bazı hususlara da dikkat çeker. Farsça “**mend**” ekinin öncesi daima sakindir: Hûşmend, derdmend vb. Bununla birlikte kendisinden önceki kelimeye bitişen şahıs zamirlerinin öncesi meftûh olur ancak vezin zaruretiyle sakin okunabilir. Yani “kalemem” (benim kalemin), “kalemet” (senin kalemin), “kalemeş” (onun kalemi), “kalememân” (bizim kalemimiz), “kalemetân” (sizin kaleminiz), “kalemeşân” (onların kalemi) örneklerinde görüldüğü üzere bu zamirlerden öncesi meftûhtur. Sadece vezin gerekliliğinde söz gelimi “kalemeşân” kelimesi “kalemeşân” şeklinde okunabilir:

“Ma’lûm ola ki mendün mâ-kabli dâ’imâ sâkin okınur.” (Açar 2018: 182)

“Ma’lûm ola ki zamâ’irün mâ-kabli meftûh olur, gâh olur ki mâ-kabli sâkin olur zarûret-i vezniçün.” (Açar 2018: 486)

Sûdî-i Bosnevî, sonu mîm ile biten sehm, nem, gam vb. bir kelimeye eklenen nisbet yâsının öncesine bir kâf-ı Acemî eklenmesinin uygun olduğunu belirtir. Böylece telaffuz “sehmî”, “nemî” ve “gamî” şeklinde olacaktır:

“Ma’lûm ola ki sâbîkan beyân eyledük ki bir kelime âhinde mîm olsa ana yâ-yı nisbî dâhil olsa mâ-kabline bir kâf-ı ‘Acemî ziyâde eylemek muttariddür, gamî ve nemî ve sehmî gibi.” (Açar 2018: 230)

Sûdî-i Bosnevî, bir kelimenin sonunda kâf varsa ve ondan önce bir sakin nûn bulunuyorsa, bu kâfin mutlaka kâf-1 Acemî olduğunu söyler. Bu kaideye göre cenk, senk, renk telaffuzları yanlış; ceng, seng ve reng telaffuzları doğrudur:

“Zeng zâ-yı ‘Arab u ‘Acemle müsta’mel lafzdur, pas ma’nâsına. Ma’lûm ola ki her kelimenün ki âhiri kâf olsa ve mâ-kablinde nûn-ı sâkine olsa, ol kâf elbette ‘Acemîdür.” (Açar 2018: 903)

Türkçeye de geçmiş olan “kerdâr” ve “Kerdgâr” sözcükleri galat olarak “kirdâr” ve “Kirdgâr” olarak telaffuz edilmektedir. Sûdî-i Bosnevî, bu kelimelerin kerden masdarıyla olan apaçık ilişkileri sebebiyle asla kirdâr ve Kirdgâr şeklinde telaffuz edilemeyeceklerini söyler:

“Kerdârı kâfun kesriyledür diyen galat eylemiş zîrâ kerd kâfun kesriyle müsta’mel degildir, niteki bu dili tettebbu’ idene ma’lûmdur, kerdgâr da bu kabildendür.” (Açar 2018: 987)

2. Şekil Bilgisi

Sûdî-i Bosnevî, *Şerh-i Bostân*’da yeri geldikçe bazı Farsça ekler ve yapılar hakkında da bilgi vermiştir. Bunlardan biri isimlerden önce gelen “bâ” ekidir. Sûdî-i Bosnevî bu ekin, Arapçadaki “bâ” ekinin tefdiye yani feda etme anlamı dışındaki tüm anlamlarını karşıladığını söyler. Buna göre Farsçadaki “bâ” eki, Arapça [*fedâke*] *bi-ebî ve ümmî*² ibaresindeki bâ-yı cârre ile aynı işlevde değildir, bunun dışındaki kullanımlardaysa aynı işlevdedir:

“Ma’lûm ola ki bâ-yı müfrede-i meftûha Fârsîde bâ-yı cârrenün cemî’ ma’nâlarında müsta’meldür, illâ ma’nâ-yı tefdiyede degil, ya’nî ‘Arab *bi-ebî ve ümmî* diyecek yerde ‘Acem *be-peder ü mâderem* dimez.” (Açar 2018: 78)

Sûdî-i Bosnevî, Farsça fiillerin geçmiş zaman köklerine getirilen ve “ârende”den muhaffef olan “âr”ın ism-i fâ’il olduğunu, oluşturduğu bu terkibe de terkîb-i hafî denildiğini söyler:

“Perestâr aslında vasf-ı terkîbidür perestle ârdan ki muhaffefdür âverden, perest ismdür perestîdenden tapmak ma’nâsına ve âr ârendeden murahham ism-i fâ’ildür refât ve dîdâr gibi, sonra hîdmetgâr cinsine ism kılındı, refât yürüyişe ve dîdâr yüze ism kılındığı gibi. Bunun gibi mürekkebâta terkîb-i hafî dirler.” (Açar 2018: 88)

Sûdî-i Bosnevî, “**istân/stân**” ekinin bazı yerlerde mübalağa işlevini üstlendiğini söyler:

“Gülistân ve bûstân ve bahâristân ve nigâristân ve bi’l-cümle bunun gibi elfâzda sitân medhûlinde mübâlaga ifâde ider. Meselâ gülistân güllük ve kûhistân taglık ve sengistân daşlık dimekdür.” (Açar 2018: 90)

Sûdî-i Bosnevî, fikret kelimesini izah ederken Arapçadan Farsçaya geçmiş bazı kelimelerin sonunda yer alan “tâ”nın nakil alameti olduğunu söyler; “darbet”, “arzet” ve “ma’şûket” kelimelerini buna örnek olarak verir:

²Anam babam sana feda olsun!

“Fikretde tâ ‘alâmet-i nakldür ya’nî ‘Arabîden ‘Acemîye naklün ‘alâmetidür darbet ve ‘arzet ve ma’sûket tâları gibi.” (Açar 2018: 104)

3. Fiil Kökleri ve Gövdelerine Dair Görüşler

Sûdî-i Bosnevî *Şerh-i Bostân*’da Farsça fiillerle ilgili birtakım bilgiler de vermiştir. Bunlardan en dikkat çekici olanı *-Gülistân Şerhi*’nde de defalarca tekrar ettiği gibi³- fiillerin geniş zaman köklerinin, daima sonu “**iden**” şeklinde biten mastarlardan geldiği bilgisidir. Buna göre “âferîn” geniş zaman kökü “âferîden” mastarından değil, “âferînîden” mastarından; “bîn” geniş zaman kökü “dîden” mastarından değil, “bînîden” mastarından gelmektedir:

“Ma’lûm ola ki âferîden ve âferînîden masdarlardır yaratmak ya’nî halk eylemek ma’nâsına. Pes “âferîn âferîdenden müştakdur” diyen ahvâl-i iştikâkdan âgâh degil imiş.” (Açar 2018: 78)

“Bîned fi’l-i muzâri’-i müfred-i gâ’ibdür bînîdenden, dîdenden ahz idenler hatâ-yı fâhiş eylediler.” (Açar 2018: 82)

Sûdî-i Bosnevî, birbiriyle şekil olarak aynı, işlev bakımından farklı ism-i mef’ûl ve maziden kısım yapılarına da değinir, aralarındaki farkı izah eder:

“Nihâde *nûnun* fethi ve kesriyle komış dimekdür. Bunun gibiler mâzîden kısımdur, ism-i mef’ûl degildür, zîrâ ism-i mef’ûl kâ’immakâm-ı fâ’ile müsneddür, bunun hod fâ’iline müsneddür. Pes ism-i mef’ûl olmaga kâbil degildür.” (Açar 2018: 93)

Yine Farsça fiillerin önünde yer alan “**der**”, “**bâ**” gibi edatların te’kîd işlevinde olduklarını söyler:

“Ma’lûm ola ki ef’âl evâ’ilinde vâki’ olan hurûf, meselâ der gibi ve bâ gibi, dâ’imâ te’kîd ifâde ider.” (Açar 2018: 267)

4. Farsçaya Dair Diğer Görüşler

Sûdî-i Bosnevî’nin *Şerh-i Bostân*’da yeri geldikçe Farsça ile ilgili genel bilgiler verdiği de görülür. Bunlardan biri te’kîd meselesiyle ilgilidir. Te’kîd en basit tanımıyla pekiştirme, vurgulama demektir. Farsçada te’kîd edatı te’kîd edilen kelimededen genellikle önce gelir. Söz gelimi Farsçada “heme” kelimesi Arapçadaki küll ve cemî’ gibi bir te’kîd edatıdır, terkipte müekkedden önce yer alır:

“Heme edât-ı te’kîddür, küll ve cemî’ gibi ‘Arabîde. Nihâyeti bu dilde mü’ekked ekser mu’ahhar gelür bundaki gibi.” (Açar 2018: 88)

Arapçada iki özel isim arasında yer alan “ibn” lafzı Farsçada hazfedilir ve aralarına izafet konur, mana değişmez. Yani Ebûbekr bin Sa’d ve Ebubekr-i Sa’d aynı manadadır:

³ Ayrıntılı bilgi için bk. Ozan Yılmaz, XVI. “Yüzyıl Şarihlerinden Sudi-i Bosnevinin Gülistan Şerhinde Farsça Dilbilgisine Dair Görüşleri”, *Oriental Studies, Actuality and Prospects Scientific and Methodological Conference Kharkiv/Ukrayna*, 2020, 93-95.

“Bûbekr-i Sa’d, takdîri Ebûbekr bin Sa’ddur, zîrâ bu dilde ibn lafzı beyne’l-‘alemeyn vâki’ olsa anı hazf idüp mâ-kablını mâ-ba’dına izâfet kâ’idedür.” (Açar 2018: 316)

Arapçada sıfat ve mevsuf arasında dişilik-erillik ve sayı bakımından uyum gerekir. Farsçada ise tıpkı Türkçede olduğu gibi böyle bir uyum aranmaz:

“Ma’lûm ola ki bu dilde mevsûfla sıfat beyninde mutâbakat lâzım degildür, belki ‘Arab diline mahsûsdur fakat.” (Açar 2018: 613)

Yine Sûdî-i Bosnevî’nin de belirttiği üzere Farsçada kelimeler arasında cinsiyet ayrımı yoktur:

“Fârsîde tezkîr ve te’nîs mu’teber degildür, Türkî gibidür bu husûsda.” (Açar 2018: 953)

Sonuç

Sûdî-i Bosnevî Türk şerh edebiyatının en önde gelen şârihlerinden biridir. Onun Farsça edebî eserler üzerine kaleme aldığı şerhleri, kelime tahlilleri ve tercümeleri bakımından gayet isabetli ve yetkin oldukları kadar Farsçayla ilgili ihtiva ettikleri bilgiler bakımından da bir hayli önemlidir. Bu bilgiler ve onların izahı, şârihin Farsça üzerindeki vukufunun da isbatıdır.

Şârihin *Şerh-i Bostân*’da yer alan Farsçaya dair görüşlerini imla hususiyetleri, şekil bilgisi, Farsça fiil kök ve gövdelerine dair görüşler ve Farsçaya dair diğer görüşler başlıkları altında tasnif etmek mümkündür. İmlaya dair -tamamına yakını bugünkü Farsçada da geçerli olan- kuralları sıralayan Sûdî-i Bosnevî, kelimelerin yazılışları ve okunuşlarıyla ilgili görüşlerini örnekler üzerinde, çoğu kez de bilimsel gerekçeleriyle izah etmiştir. Farsça eklere, fiil kök ve gövdelerine ve Farsçayla ilgili umumi meselelere dair görüşlerini de benzer şekilde açıklamıştır. Bu görüşlerin hem Fars dili ve edebiyatı araştırmalarına hem de Klasik Türk edebiyatında kullanılan Farsça kelimelerin telaffuz ve mana açısından doğru anlaşılmasına katkı sağlayacağı açıktır.

Kaynaklar

Açar, Bedriye Gülay (2016). “Sûdî-i Bosnevî’nin Ölüm Tarihi Meselesi”. *Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi*. c. 2, S. 4. 185-196.

Açar, Bedriye Gülay (2018). *16. Yüzyıl Şârihlerinden Sûdî-i Bosnevî ve Şerh-i Bostân’ı (İnceleme-Tenkitli Metin)*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Sakarya: Sakarya Üniversitesi.

Hoca, Nazif (1980). *Sûdî, Hayatı, Eserleri ve İki Risâlesi’nin Metni*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.

Kartal, Ahmet (2016). *Türk-Fars Edebî İlişkileri: Hakikate Düşen Gölge*. İstanbul: Doğu Kütüphanesi.

Şahinoğlu, Nazif (1997). *Farsça Grameri Sarf ve Nahiv*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.

Yılmaz, Ozan (2020). “XVI. Yüzyıl Şarihlerinden Sudi-i Bosnevinin Gülistan Şerhinde Farsça Dil bilgisine Dair Görüşleri”. *Oriental Studies, Actuality and Prospects Scientific and Methodological Conference Kharkiv/Ukrayna*. 93-95.